

LIUDAS JOVAIŠA

ŠV. BRUNONO KVERFURTIEČIO KULTAS LIETUVOJE: LITURGINIS IR HAGIOGRAFINIS ASPEKTAS

Šv. Brunono Kverfurtiečio kultas Lietuvoje niekada nebuvo itin ryškus. Ėjimas Šv. Vaitiekaus pėdomis lėmė, kad Šv. Brunonui vietinės Katalikų Bažnyčios atmintyje tiesiog nebeliko vietos. Jo pirmtakas Prūsijos apaštalas Šv. Vaitiekus tapo pirmuoju šventuoju Lenkijos globėju, o jo relikvijų saugojimo vieta Gnieznas – Lenkijos bažnytinė sostinė. Kadangi Šv. Brunono relikvijos neišliko, tai ryškus jo kulto centras nesusiklostė, be to, ir Lenkijos globėjo vieta jau buvo „užimta“. Rusia atsidūrė Rytų Bažnyčios įtakos sferoje, o kraštai, į kuriuos vyko šventasis misionierius – Prūsija, Lietuva, Jotva – liko pagoniški. Iki pat XXI a. pradžios Lietuvoje nebuvo nė vienos Šv. Brunono Kverfurtiečio titulo bažnyčios, koplyčios ar altoriaus. Išskyrus XVII a. freskų ciklą Pažaislio kamaldulių vienuolyne, daugiau jokių šio šventojo kankinio atvaizdų daugiau nežinoma¹. Vis dėlto reikia pripažinti, kad Šv. Brunonas Kverfurtietis nuo XVII a. pabaigos buvo minimas Lietuvos vyskupijų ir vienuolių liturginiuose kalendoriuose, taip pat įvairiose „Šventųjų gyvenimų“ laidose. Būtent šiems Šv. Brunono kulto aspektams – liturginiam ir hagiografiniam – ir skiriamas šis straipsnis.

Prieš leidžiantis į tyrinėjimo peripetijas, svarbu atkreipti dėmesį, kad apie Šv. Brunono gyvenimą bylojantys šaltiniai mini du šventojo vardus – Brunoną ir Bonifacą. Dalis jų (pirmiausia kamaldulio Šv. Petro Damiano pasakojimas) šventąjį misionierių ir kankinį vadina vien Bonifacu, kiti – tik Brunonu. Kadangi ilgą laiką nebuvo plačiau žinomi kiti šaltiniai, pateikiantys abu Šv. Brunono Kverfurtiečio vardus, XVI a. kard. Cezaris Baronijus, rašydamas Bažnyčios istoriją ir rengdamas Romos martirologi-

¹ Išsamiai Šv. Brunono freskų ciklą Pažaislyje šiame „Metrašči“ tome skelbiamame straipsnyje aptaria Mindaugas Paknys.

jų, išskyrė du šventuosius – Rusios apaštala Šv. Bonifacą, minimą birželio 19 d., ir Prūsijoje misionieriaus Šv. Brunoną (minėjimas spalio 15 d.). Kad tai schizofreniškas vientisos Šv. Brunono Kverfurtiečio asmenybės traktavimas, istorikai pirmą kartą pastebėjo tik XVIII a. pradžioje², tačiau senoji tradicija savo pozicijas istorinėje literatūroje užleido labai pamažu, o liturginiame (taip pat ir Lietuvos vyskupijų bei vienuolijų) kalendoriuje Šv. Bonifaco ir Šv. Brunono atskyrimas išliko iki pat XX amžiaus.

Patronus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae. 1673 m. sausio 21 d. Šv. Apeigų kongregacija, prašoma Lenkijos karaliaus ir kamaldulių ordino Monte Corona kongregacijos, leido minėti Šv. Bonifaco (t. y. Šv. Brunono Kverfurtiečio³) dieną kaip *semiduplex* rango šventę visoje Lenkijos Karalystėje. Šis nutarimas galiojo ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje; tai liudija tais pačiais 1673 m. Vilniaus akademijos spaustuvėje išleistas *Officium S. Bonifacii Martyris Ordinis Eremitarum Camaldulensium S, Romualdi, semiduplex (...) die 19 Iunii recitandum*⁴. Šiame mažame 4 puslapių spaudinyje buvo paskelbta žinutė apie Šv. Apeigų kongregacijos nutarimą ir išspausdinti tos dienos brevijoriaus skaitiniai (IV–VI) apie Šv. Bonifaco gyvenimą.

Kongregacijos 1673 m. nutarimu Šv. Bonifacas tapo vienu iš šventųjų Lenkijos ir Lietuvos globėjų⁵. 1725 m. Vilniaus vyskupijos rubricelėje ties birželio 19 diena pažymėta Lenkijos Karalystės globėjo Šv. Bonifaco *festum semiduplex ad libitum*⁶. Lenkijos Karalystės globėjo Šv. Bonifaco *semiduplex*

² Apie Šv. Brunono misijos šaltinių atradimo ir interpretacijos istoriją plačiau žr.: Inga Leonavičiūtės straipsnį „Šv. Brunono Kverfurtiečio ciklo šaltiniai“, in: *1009 metai: Šv. Brunono Kverfurtiečio misija / A. D. 1009: missio S. Brunonis Querfordensis* (= *Fontes ecclesiastici historiae Lithuaniae*, 5), ed. Inga Leonavičiūtė, Vilnius 2006, p. 217–219.

³ Nuo XVI a. liturginėje ir hagiografinėje literatūroje (pvz., Cezario Baronijaus Romos martirologe) buvo klaidingai išskiriami du asmenys: Šv. Bonifacas, Rusios vyskupas ir kankinys (minimas birželio 19 d.), ir Šv. Brunonas Kverfurtietis, Prūsijos apaštalas ir kankinys (šventė spalio 15 d.).

⁴ Du šio leidinio egzemplioriai išliko Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos (toliau – LMAB) ir Vilniaus universiteto bibliotekos (toliau – VUB) Retų knygų skyriuose.

⁵ Žr., pvz., *Missae propriae patronorum et festorum Regni Poloniae et Sueciae ad normam Missalis Romani accommodatae*, Vratislaviae MDCCLXXVI. Čia minima *festum semiduplex* birželio 19 diena.

⁶ Egzempliorius be titulinio lapo saugomas LMAB, L-20 / 930/1725.

rango šventė buvo minima ir kitose – Žemaičių⁷ bei Lucko⁸ – vyskupijose, taip pat ir jau po Didžiosios Kunigaikštystės aneksijos, XIX a. pradžioje įkurtose Minsko⁹ ir Augustavo, arba Seinų¹⁰, vyskupijose. Pažymėtina, kad dėl kitų, aukštesnio rango švenčių (pvz., Devintinių oktavos), neretai užimančių birželio 19 dieną, liturginis Šv. Bonifaco minėjimas dažnai buvo keliamas į kurią nors vėlesnę dieną.

Ypatingą vietą Šv. Bonifaco minėjimas užėmė Mogiliavo arkivyskupijos, kurią Kotryna II įsteigė po pirmojo Respublikos padalijimo, liturginiame kalendoriuje. Čia Šv. Bonifacas buvo pagerbiamas birželio 18 dieną aukštesnio rango švente – *sub ritu duplici* – kaip Rusijos globėjas. Šį skirtumą nuo kitų Respublikos vyskupijų *expressis verbis* nurodo 1805 m. Mogiliavo arkivyskupijos rubricelė: *S. Bonifacii E. M. Patr. Ross. dx (hac die colitur in Nostra Dioecesi, extra hanc semiduplex, atque diem aliam sibi assignatam habet, inter Patronos Poloniae 19 hujus ponitur)*¹¹. Šv. Bonifacas kaip Rusijos globėjas minimas ir vėliau, pvz., 1829 m. rubricelėje¹². 1863 m. jis tituluojamas jau tik vyskupijos globėju, tačiau pagerbiamas dar aukštesnio rango – *duplex majus* – švente¹³; 1898 m. rubricelėje matome, kad Lenkijos Karalystės ir Mogiliavo arkivyskupijos globėjo šventė jau perkelta į įprastinę datą – birželio 19 dieną¹⁴.

⁷ Žr., pvz., *Directorium horarum canonicarum et missarum (...) pro dioecesi Samogitiensi in annum Domini MDCCCXX*, Vilnae [s. a.]; *Ordo divini officii et missarum ad usum dioecesis Samogitiensis seu Telsensis, pro anno Domini MCMXII*, Vilnae, 1911, p. 38.

⁸ Žr., pvz., *Directorium horarum canonicarum et missarum ss. pro dioecesi Luceoriensi in annum Domini MDCCCLXII*, Vilnae, 1861, p. 27–28.

⁹ Žr., pvz., *Directorium divini officii ac missarum SS. pro dioecesi Minscensi in annum Domini MDCCCLX*, Vilnae, 1859, p. 26–27.

¹⁰ Žr., pvz., *Directorium divini officii ad usum (...) dioecesis Sejnensis seu Augustoviensis (...) pro anno Domini MCMI*, Varsaviae, s. a., p. 47.

¹¹ *Directorium officii divini et missarum generale pro utroque clero archidioecesis Mohileviensis in anno Domini MDCCCV (...)*, Mohileviae, s. a.

¹² *Directorium officii divini ac missarum ad usum archidioecesis Mohileviensis pro Anno Domini MDCCCXXIX*, Mohileviae, s. a.

¹³ *Directorium horarum canonicarum et missarum pro archidioecesi Mohyloviensi in annum Domini MDCCCLXIII (...)*, Vilnae, 1862, p. 22.

¹⁴ *Directorium divini officii et missarum pro archidioecesi Mohiloviensi in annum Domini 1898*, Wilno, 1898, p. 75.

Abiejų Tautų Respublikos paveldas Šv. Bonifaco kulto pavidalu¹⁵ išgyveno visą XIX amžių ir sulaukė naujų politinių permainų, pagimdžiusių modernias Lenkijos ir Lietuvos Respublikas. Lietuvos bažnytinės provincijos su sostine Kaune įkūrimas 1926 m. iš liturginio kalendoriaus galutinai pašalino Abiejų Tautų Respublikos paveldo likučius¹⁶.

Pasakytina, kad Šv. Brunono liturginis minėjimas spalio 15 d. Lietuvos vyskupijų liturginiuose kalendoriuose niekada nefigūravo. Pirma, Šv. Brunonas nebuvo įtrauktas į Lenkijos ir Lietuvos šventųjų globėjų būrį, ir jo šventė buvo minima tik Varmijos ir Sambijos vyskupijose. Antra, Vilniaus vyskupijoje spalio 15 d. *duplex* rango švente buvo minima jos globėja Šv. Teresė, tad vietos kitam šventajam įsiterpti nebuvo – net Šv. Jadvygos šventė čia buvo keliama į spalio 17 dieną¹⁷.

Šv. Bonifacas Vilniaus vyskupijos liturginiame kalendoriuje XX a. pradžioje. XX a. pradžioje Vilniaus vyskupijos liturginiame kalendoriuje įvyko keistos ir sunkiai paaiškinamos permainos. 1911 m. rubricelėje dar minima įprasta *semiduplex* rango šventė birželio 19 d., tačiau 1917 m. rubricelėje ties birželio 5 diena (sic!) pažymėta vyskupo ir kankinio Šv. Bonifaco, antrojo globėjo (*minus principalis*), *duplex maius* rango šventė¹⁸. 1919 m. išleisti Vilniaus vyskupijos *officia propria*, aprobuoti pal. Jurgio Matulaičio¹⁹, rodo, kad tokiu pačiu rangu – *duplex maius* – vyskupijoje buvo minimi: Šv. Vincentas Kadlubekas (kovo 8), Šv. Vaitiekus (balandžio 24), pal. Andriejus Bobola (gegužės 16), pal. Kunigunda (liepos 24), Šv. Kazimiero relikvijų perkėlimas (rugpjūčio 26), Marijos Vardo šventė (rugsėjo 12),

¹⁵ Kartais, ypač XIX a. antroje pusėje, santrumpa *P. R. P. (Patronus Regni Poloniae)* dingdavo iš vyskupijų rubricelių puslapių (pvz., Vilniaus vyskupijos 1870 m. rubricelės), bet gan greitai vėl pasirodydavo.

¹⁶ Šv. Bonifaco šventės nematyti jau Žemaičių vyskupijos rubricelėje 1915 metams, žr.: *Ordo divini officii et missarum ad usum Samogitiensis seu Telsensis dioecesis pro anno Domini MCMXV*. Visai neminimas Šv. Bonifacas 1916 m. Mogiliavo arkivyskupijos ir Minsko vyskupijos rubricelėje, žr.: *Directorium Divini officii et missarum pro archidioecesi Mohiloviensi necnon pro dioecesi Minscensi in annum Domini bissextilem 1916*, s. 1., s. a.

¹⁷ Žr. *Missae propriae patronorum et festorum...* (kaip 5 išn.).

¹⁸ *Ordo divini officii recitandi missaeque celebrandae ad usum insignis eccl. cathedralis et dioecesis Vilnensis (...)* pro anno Domini MCMXVII compositus, Vilnae, s. a., p. 99.

¹⁹ *Officia propria dioecesis Vilnensis iuxta calendarium a S. Sede adprobatum*, s. a., [1919]. Šio leidinio egzempliorius išlikęs LMAB fonduose.

pal. Vladislovas Gelniovietis (rugsėjo 25), Šv. Stanislovo relikvijų perkėlimas (rugsėjo 27), pal. Jonas Duklietis (spalio 1), padėka už Chotino pergalę (spalio 10) ir Šv. Mikalojus (gruodžio 6). Aukštesne *duplex II classis* švente buvo pagerbiami Šv. Stanislovas Kostka (lapkričio 13) ir Aušros Vartų Gaillestingumo Motina (lapkričio 16). Aukščiausio rango – *duplex I classis* su oktava – iškilmės buvo skirtos Šv. Kazimierui, Šv. Jurgiui ir Šv. vyskupui Stanislovui.

Minėtame 1919 m. leidinyje Šv. Bonifacas minimas tik kaip vyskupas ir kankinys, netituluojamas šalies, vyskupijos ar katedros globėju. Čia perspausdinami brevijoriaus skaitiniai iš 1673 m. leidinio (*matutinum* IV–VI skaitiniai apie Šv. Bonifaco gyvenimą ir kankinystę, paremti Šv. Petro Damiano pasakojimu), pridodant trumpą malda²⁰ drauge su nuorodomis dėl kitų tos dienos brevijoriaus tekstų²¹.

Kas ir kodėl Vilniaus vyskupijoje pakėlė Šv. Bonifaco šventės rangą, nežinoma. Įdomu, kad ir šventės data kartu perkelta į birželio 5 dieną, kai Visuotinėje Bažnyčioje minimas Vokietijos apaštalas Šv. Bonifacas. Ar nebus čia įsivėlusį klaidą, supainiojant šiuodu Bonifacius? 1939 m. Vilniaus arkivyskupijos rubricelėje ties birželio 5 diena žymima *duplex* rango Šv. vyskupo ir kankinio Bonifaco šventė. Kažin ar čia turėtas omenyje „mūsiškis“ Šv. Brunonas Bonifacas, ar – galbūt ištaisius klaidą – Vokietijos apaštalas? Naujai įkurtų Lietuvos vyskupijų (Kauno, Panevėžio, Kaišiadorių, Telšių) ir visos Lietuvos bažnytinės provincijos liturginiame kalendoriuje birželio 5 dieną *duplex* rango švente taip pat buvo minimas Šv. Bonifacas – veikiausiai VIII a. vyskupas ir kankinys²².

²⁰ „Oratio. Deus, qui nos beati Bonifacii Martyris tui atque Pontificis annua solemnitare laetificas, concede propitius, ut cuius natalitia colimus, de eiusdem etiam protectione gaudeamus. Per Dominum“, in: *Officia propria dioecesis Vilnensis*, p. 63.

²¹ „Ant. et Pss. ad oo. Horas et vv. Nocturnorum de currenti hebdomada, die, ut in Psalt.; rel. de Comm. Martyr., praeter ea, quae sequuntur“ [i. e. Oratio et Lectiones], *ibid.*

²² Žr. *Ordo divini officii recitandi missaeque celebrandae pro anno Domini 1939 ad usum dioecesis Kaišėdorensis*, s. 1, s. a., p. 78; *Ordo divini officii recitandi missaeque celebrandae ad usum dioecesis Panevėžensis*, Neapolis, 1939, p. 62; *Ordo divini officii recitandi missaeque celebrandae pro anno Domini 1938 ad usum Archidioecesis Kaunensis*, Neapolis, 1937 (čia ties birželio 4 d. įrašas: *De S. Bonifacio nihil hoc anno*); *Ordo divini officii recitandi missaeque celebrandae pro anno Domini 1944 ad usum dioecesis Telšensis*, s. 1, s. a., p. 48; *Ordo divini officii recitandi missaeque celebrandae pro anno Domini 1946 ad usum provinciae ecclesiasticae in Lituania*, Kaunas, 1946, p. 63.

Šv. Brunono Bonifaco kulto pėdsakai vienuolijų liturginiuose kalendoriuose. Daugumos Lietuvos vienuolijų rubricelėse – kitaip nei vyskupijų liturginiuose kalendoriuose iki XX a. pradžios – Šv. Bonifaco minėjimas neturėjo tokio aukšto rango. Tokiu pat kaip ir vyskupijų kalendoriuose *semiduplex* rangū birželio 19-oji buvo minima trinitorių²³, basųjų karmelitų²⁴ ir regulinių Laterano kanauninkų²⁵; atrodo, kad kažkokia forma Šv. Bonifacas buvo pagerbiamas ir dominikonų²⁶ bei senosios observancijos karmelitų²⁷, bet jokių užuominų apie šį Šventąjį nėra augustinų, bernardinų, pranciškonų konventualų ir jėzuitų rubricelėse. Užtat ypatingą vietą Šv. Bonifaco šventė užėmė Šv. Benedikto regulos vienuolijose – Lietuvoje gyvavusiuose benediktinų ir benediktinių vienuolynuose bei kamaldulių eremuose.

Knygoje „*Officia propria Patronorum Ordinis S. Benedicti ad usum sanctimonialium ordinis eiusdem...*“ (Vilnae, 1648) dar nerasime jokios užuominos apie Šv. Bonifacą arba Šv. Brunoną. Kaip matyti iš Senųjų Trakų prioro ir Vilniaus benediktinių nuodėmklausio Krizostomo Zigmanto Zdrowskio parengtų ir, atrodo, Vilniaus benediktinių abatės Marci belės Joanos Gruževskytės lėšomis 1681 m. išleistų „*Officia propria SS. Patronorum Sacri Ordinis Divi Benedicti*“, vyskupo ir kankinio Bonifaco šventė benediktiniškose bendruomenėse tuomet buvo minima, kaip įprasta, birželio 19 d., tačiau aukštesne – *duplex* – rango švente²⁸. Šiame leidinyje buvo vėl perspausdinti 1673 m. paskelbti brevijoriaus skaitiniai apie Šv. Bonifaco gyvenimą ir kankinystę, prie jų pridėjus maldos teks-

²³ Žr. *Directorium horarum canonicarum et missarum (...) ad usum FF. Ord. SSS. Trinitatis provinciae S. Joachim (...) pro anno Domini MDCCCLX*, Vilnae, 1859, p. 16 (čia pažymėta, kad Šv. Bonifacas yra Lenkijos globėjas).

²⁴ Žr. *Directorium divini officii recitandi missarumque celebrandarum ad usum fratrum ac monialium ordinis carmelitarum discalceatorum in Rossia (...) pro anno Domini MDCCCLIX*, Vilnae, 1858, p. 23.

²⁵ Žr. *Directorium divini officii et missarum pro Congregatione Canonicorum Regularium Lateranensium in annum MDCCCLXI conscriptum*, Vilnae, 1860, p. 15.

²⁶ Žr. *Directorium divini officii recitandi (...) Sacri Ordinis Praedicatorum in Provincia Lituaniae pro Anno Domini MDCCCXLVI*, Vilnae, s. a.; *Directorium divini officii recitandi missaeque celebrandae (...) Sacri Ordinis Praedicatorum (...) pro provincia Lithuaniae et Russiae in annum MDCCCLXIII*, Vilnae, 1862, p. 23.

²⁷ *Directorium divini officii recitandi missarumque celebrandarum (...) ordinis fratrum B. V. D. Genitricis Mariae de Monte Carmelo (...) in annum Domini 1861 (...)*, Vilnae, 1860, p. 19.

²⁸ *Officia propria SS. Patronorum Sacri Ordinis Divi Benedicti ex recenti breviario benedictino desumpta (...) in gratiam sanctimonialium ejusdem Ordinis (...)*, Vilnae, 1681, p. 101–103.

ta²⁹. Įdomu, kad nedatuotame daugmaž to paties laikotarpio (?)³⁰ seserų benediktinių kilmės (proveniencija – *Bogumiła Bykowska ZSOB* – žymiai vėlesnė) rankraštyje Šv. Bonifacas visai neminimas! Užtat čia ties spalio 15 d. aptinkame vyskupo ir kankinio Šv. Brunono liturginį minėjimą (*commemoratio*). Brunonas čia pristatomas kaip rusėnų vyskupas (*episcopus Ruthenorum*) ir Šv. Benedikto ordino vienuolis, 1008 m. nukankintas už Evangelijos skelbimą pirma nukertant rankas ir kojas, o galiausiai ir galvą³¹.

Tad XVII–XVIII a. sąvartoje Šv. Benedikto ordino liturginiame kalendoriuje, regis, egzistuoja dvi alternatyvios Šv. Brunono Kverfurtiečio gerbimo formos: 1) Šv. Bonifaco *duplex* rango šventė birželio 19 d., ir 2) Šv. Brunono minėjimas spalio 15 d. XVIII a. benediktinų bendruomenėse atsiranda ir naujas, savitas variantas: Šv. Bonifaco šventė ar minėjimas (ne visai aišku) birželio 20 dieną. Tai liudija Liubino vienuolyno profeso ir Vilniaus benediktinų nuodėmklausio t. Karolio Andrzejowskio Vilniuje 1768 m. išleistas „Benediktinų kalendorius“³², taip pat Lenkijos benediktinų Šv. Kryžiaus kongregacijos (jai priklauso ir Lietuvos vienuolynai) rubricelės³³. Tradiciją pagerbti Šv. Bonifacą birželio 20 d. benediktinai galbūt bus perėmę iš kamaldulių kalendoriaus; čia Šv. Romualdo mokinys buvo gerbiamas – kaip šio ordino šventasis – *duplex II classis* švente birželio 20 d., mat birželio 19-oji buvo skira Šv. Romualdui³⁴.

²⁹ „Oratio. Infirmis nostram respice, omnipotens Deus: et quia pondus propriae actionis gravat, Beati Bonifacij, Martyris tui atque Pontificis, intercessio gloriosa nos protegat. Per Dominum etc.“, *ibid.*, p. 101.

³⁰ Galimas dalykas, rankraštis yra vėlesnis nei datuojama. Jo datavimas XIX amžiumi paaiškintų, kodėl minimas Šv. Brunonas, o ne Šv. Bonifacas (apie tai žr. toliau šiame straipsnyje), ir kodėl proveniencinis įrašas toks „pavėluotas“.

³¹ „Eodem die natalis est etiam sancti Brunonis Episcopi Ruthenorum et martyris, ex monacho nostri ordinis, qui Evangelium in ea regione praedicans, ab impiis tentus, manibus pedibusque praecisus, capite truncatus est anno Domini millesimo octavo, indictione sexta“, [Officium Sanctorum], LMAB, L – 17 / 176/1, puslapiai nenumeruoti.

³² *Kalendarz benedyktyński na każdy dzień całego roku życiem świętych Pańskich Zakonu S. Ojca y Patryarchy (...) Benedykta (...) przez X. Karola Andrzejowskiego (...) do druku podany*, d. 1, Wilno, 1768, p. 611.

³³ Žr., pvz., *Directorium divini officii (...) pro Commoditate monachorum sub Regula S. P. Benedicti Congregationis Polonae Sanctae Crucis (...) in Annum Domini MDCCLXXXVI ordinatum*, Lublin, s. a. Čia užsimenama apie tiksliau neapibrėžtą liturginį Šv. Bonifaco minėjimą birželio 20 d. Liubino, Varšuvos, Sieciechovo ir Senujų Trakų vienuolynuose.

³⁴ Žr., pvz., *Directorium divini officii (...) ad usum eremitarum Camaldulensium Congrega-*

XIX a. įvyko daug permainų vienuolių organizacinėje santvarkoje: padalijus Respubliką nutrūko tradiciniai ryšiai tarp tai pačiai provincijai ar kongregacijai priklausiusių vienuolynų. Rusijos imperijos teritorijoje atsidūrę kelių Šv. Benedikto regulos ordinų – benediktinų, cisterių, kamaldulių ir kartūzų – vienuolynai buvo sujungti į vieną bendrą kongregaciją. Jos leistose rubricelėse visai nebeaptinkame Šv. Bonifaco vardo³⁵, užtat spalio 15 d. žymimas Šv. Brunono minėjimas³⁶. Kodėl benediktinų kalendoriuje Šv. Bonifaco šventę birželio 19/20 d. pakeitė Šv. Brunono *commemoratio* spalio 15 d., nežinia. Galbūt koks mokytas vienuolis kur nors (pvz., *Acta Sanctorum*) išskaitė, kad tuodu asmenis reikia tapatinti?

Šv. Brunono liturginis gerbimas Lietuvoje XX a. pabaigoje–XXI a. pradžioje. XX a. pradžioje Lietuvoje Šv. Brunono Bonifaco liturginis gerbimas kone visai sunyko: XIX a. buvo uždaryta dauguma Šv. Benedikto regulos vienuolynų, o po I pasaulinio karo, kuriantis nepriklausomai Lietuvai, senosios Respublikos globėjas irgi prarado savo aktualumą. Po tokio atoslūgio Šv. Brunono Kverfurtiečio kulto atnaujinimą paskatino kaimyninių Lenkijos vyskupijų pavyzdys. 1963 m. Šv. Brunonas Kverfurtietis buvo paskelbtas pirmuoju Lomžos vyskupijos globėju; tuo pačiu metu jis tapo ir antruoju Varmijos arkivyskupijos globėju. Kadangi Šv. Brunono liturginė iškilmė Visuotinės Bažnyčios kalendoriuje minima Gavėnios laikotarpiu (kovo 9 d.), jo šventė Lenkijoje buvo perkelta iš pradžią į liepos 15, vėliau – į liepos 13 d. Po II Vatikano Susirinkimo prie Lietuvos Vyskupų Konferencijos įsteigus Liturginę komisiją, buvo pradėta rūpintis mišiolu lietuvių kalba parengimu. Ilgamečio šios komisijos sekretoriaus kun. Vaclovo Aliulio, MIC, liudijimu, būtent šiam darbui vykstant buvo pakoreguotas

tionis Montis Coronae degentium in Regnis et Provinciis S. C. R. A. Majestati nec non Ser. Reg. Polon. et Magn. Duc. Lithuaniae subjectis pro anno Domini M.DCC.LXIX, Viennae, s. a.

³⁵ Vieno 1797 m. Minsko vyskupijos rubricelės egzemplioriaus marginalijose kažkoks benediktinas užsiminė apie šventę *S. Bonifacij Ep. M. O. N. d. a. ex 19 hujus* (perkelta į birželio 20 d.), žr. *Directorium horarum canonicarum et missarum (...) pro Anno Domini MDCCXCVII (...) ecclesiarum in praefecturis Minscensi et Volhinensi sitarum, Berdiczoviae, s. a., VUB egzempliorius, Rubr. 38 / 1797.*

³⁶ Žr., pvz., *Directorium divini officii juxta ritum monasticum persolvendi (...) in commodum monachorum sub Regula S. P. N. Benedicti in Imperio Rossiae degentium (...) in Annum Domini MDCCCXXX ordinatum, Vilnae, s. a.;* čia užsimenama apie *Com. S. Brunonis E. M. in L. et Mis.*

ir Lietuvos vyskupijų liturginis kalendorius. Vienam komisijos nariui pasiūlius, Šv. Brunonas Kverfurtietis – kaip Šv. Bonifacas (Brunonas) – į jį buvo įrašytas kaip antrasis Vilniaus arkivyskupijos globėjas³⁷. Jo šventės data (liepos 12 d.) buvo perimta iš atnaujinto Lenkijos vyskupijų liturginio kalendoriaus³⁸. Patvirtinus ir išleidus naujojo mišiolio tekstą, Šv. Bonifacas Brunonas pradėtas minėti Vilniaus arkivyskupijoje privalomu minėjimu (*memoria*)³⁹ liepos 12 dieną. 1987 m., beatifikavus Jurgį Matulaitį, liepos 12-oji tapo pagrindine šio palaimintojo minėjimo diena, o Šv. Bonifaco Brunono minėjimas Vilniaus arkivyskupijoje buvo perkeltas į liepos 13 dieną⁴⁰. Tokia praktika tęsėsi iki pat pastarųjų metų, kai Šv. Brunono privalomam minėjimui (*memoria obligatoria*) Lietuvoje paskirta kovo 9-oji, nustatyta Visuotinės Bažnyčios kalendoriuje⁴¹.

Šv. Bonifaco „gyvenimai“ Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikais. Pirmasis Šv. Bonifaco biografiją Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikais pateikė Petras Skarga savo garsiuosiuose „Šventųjų gyvenimuose“, pirmą kartą išleistuose Vilniuje 1579 m.⁴² Šventojo misionieriaus gyvenimas čia nebuvo išskirtas kaip atskiras; jis buvo prijungtas prie birželio 21 d. pateikto Šv. Romualdo gyvenimo (nors p. 576 kolontitulas ir skelbia, kad tai „Šv. Bonifaco, Rusų apaštalo, gyvenimas“). Skargos pateikto Šv. Bonifaco gyvenimo pagrindas – Šv. Petro Damiano pasakojimas. Biografijos pabaigoje garsusis pamokslininkas ir polemistas pabrėžia Šv. Bonifaco, kaip Rusios apaštalo, misijos reikšmę⁴³. Šventojo misionieriaus veiklos

³⁷ Pirmasis iš Lietuvos istorikų ryšį tarp Lietuvos ir Šv. Brunono misijos išvelgė Edvardas Gudavičius 1983 m. paskelbtame straipsnyje. Tą pačią mintį Lietuvos vyskupijų liturginė komisija kalendoriaus reformos kontekste išreiškė ir efektyviai įgyvendino keleriais metais anksčiau!

³⁸ Už šią informaciją straipsnio autorius dėkingas kun. Vaclovui Aliuliui.

³⁹ *Katalikų kalendorius–žinynas 1982*, Kaunas–Vilnius, 1982, p. 36.

⁴⁰ *Katalikų kalendorius–žinynas 1988*, Kaunas–Vilnius, 1988, p. 35.

⁴¹ *Liturginis kalendorius 2008–2009*, Vilnius, 2008, p. 47–48.

⁴² *Żywoty Świątych Starego i Nowego Zakonu na każdy dzień przez cały rok (...) przez Ks. Piotra Skargę*, Wilno, 1579, p. 575–576.

⁴³ „Obacz czytelniku: 1. Isz Ruskie krainy nie tylko do Greków, ale y od Rzymskiego Kościoła nawrócone są do wiary (...). Znac pewnie, isz na początku u Rusi Rzymskie y Łacińskie koscioły były (...) 2. Bądź tesz tego pewien, isz Ruś na początku prawowierną y

aktualumas jo biografui nekelia nuostabos, turint omenyje karštą Petro Skargos angažavimąsi Bažnyčių unijos reikalui: 1577 m., kiek anksčiau už „Šventųjų gyvenimus“, Vilniuje pasirodė garsioji Skargos knyga „Apie Dievo Bažnyčios vienybę“ (*O jedności Kościoła Bożego pod jednym pasterzem i o greckim od tej jedności odstąpieniu*).

Remiantis Šv. Petro Damiano tekstu, vėliau buvo suredaguoti ir brevioriaus skaitiniai apie Šv. Bonifaco gyvenimą ir kankinystę; jie be pakeitimų buvo skaitomi daugiau nei du šimtmečius – nuo 1673 m. iki XX a. pradžios⁴⁴. (Įdomu, kad skaitiniuose įrašyta – to nėra Damiano pasakojime – kad Šv. Bonifacas atvyko **prie Baltijos jūros kranto** (!) ir čia pasakė pamokslą rusų karaliui⁴⁵). Šv. Petro Damiano liudijimas taip pat buvo labai svarbus t. Karoliui Andrzejowskiui, savo „Benediktinų kalendoriuje“ (1768) palikusiam išsamiausią Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikais Šv. Bonifaco gyvenimo aprašymą⁴⁶. Beje, šis autorius išvardija ir kitus savo šaltinius: *Florentin. Historie Kameldulenskie. Petrus de Natalibus. Buzelin y inni*⁴⁷.

Savo pasakojime Andrzejowskis iš esmės seka Damianiu, tačiau detales vaizduoja gana laisvai. Antai, pvz., Damianis rašo, kad Bonifacas pamatė šventojo kankinio Bonifaco **bažnyčią** (*videns ecclesiam antiqui martiris Bonifatii*)⁴⁸, o anot Andrzejowskio, šis regėdavo Šv. Bonifaco **atvaizdą** (*ile razy przechodził koło Obrazu Bonifacego Świątego...*)⁴⁹. Būdingas Andrzejowskio naratyvo bruožas – tikras „sarmatiškas“ porinimas: labai gyvi ir detalūs, tačiau kiaurai pramanyti įvairių Šv. Bonifaco misijos scenų aprašymai⁵⁰. Autorius nežino tikslios šventojo kankinio mirties datos

Katolicką wiarę, gdy ieszcze na on czas y Grekowie w posluszeństwie kosciola Rzymyskiego żyli, przyięli (...)”, *ibid.*, p. 576.

⁴⁴ Plg. *Officium s. Bonifacii martyris* (1673) ir *Officia propria dioecesis Vilnensis* (1919).

⁴⁵ „Denique ubi ad littora Baltici maris pervenit, coram Rege Ruthenorum Christum praedicans“, žr. *Officia propria SS. Patronorum Sacri Ordinis Divi Benedicti (...)*, Vilnae, 1681, p. 102.

⁴⁶ *Kalendarz benedyktyński (...)*, d. 1, Wilno, 1768, p. 611–614.

⁴⁷ *Ibid.*, p. 614. Čia minimi šie leidiniai: Petrus de Natalibus, *Catalogus Sanctorum et gestarum eorum*, Venetiis 1493 (1 leidimas); *Historiarum Camaldulensium libri iii.* auth. Aug. Florentino, Florentiae, 1575.

⁴⁸ Cit. pagal: 1009 metai: Šv. Brunono Kverfurtiečio misija, p. 194.

⁴⁹ *Kalendarz benedyktyński*, p. 611.

⁵⁰ Štai kaip aprašomas misionieriaus pokalbis su karaliumi: „Przyiął Król Bonifacego, lubo odartego, w prostym Zakonnym Habicie, y bosego, y rzecze do niego: Po coś tu

(nurodo, kad tai nutiko apie 1000 metus); anot jo, Šv. Bonifacas iškart po savo konsekracijos vyksta į Rusiją – žinoma, per Lenkiją, nes juk Rusia yra Lenkijos dalis...⁵¹

Karolio Andrzejowskio parašytas Šv. Bonifaco gyvenimas – bene paskutinis žinomas šio Šventojo hagiografijos paminklas, sukurtas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir rašytas lenkiškai. Ypatingas vyskupo Motiejaus Valančiaus dėmesys lietuviškai raštijai drauge su modernios (ir katalikiškos) lietuvių tautos formavimusi XIX a. atvėrė kelią hagiografinėi literatūrai lietuvių kalba.

Šv. Brunono Bonifaco gyvenimai XX a. Lietuvos hagiografinėje literatūroje. Pirmuosius „Šventųjų gyvenimus“ lietuvių kalba parengė ir 1858 m. išleido Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius⁵². Šioje knygelėje mokyta vyskupas sudėjo gyvenimus tik tų šventųjų, kurių vardai buvo labiausiai paplitę Žemaitijoje. Savaime aišku, Šv. Bonifacui čia vietos neatsirado. Šventojo gyvenimas nebuvo įtrauktas ir į kitus, platesnius leidinius – Serafino Lauryno Kušeliausko „Visų metų gyvenimus šventųjų“ (1889) ir 1908 m. Seinuose išleistus J. Baltrušaičio „Šventųjų mūsų globėjų gyvenimus“ (į pastaruosius pateko tik keletas „tautinių“, su senąja Respublika susijusių šventųjų – Šv. Kazimieras, Šv. Vaitiekus ir Šv. Stanislovas).

Veikiausiai pirmą kartą Šv. Bonifaco gyvenimas lietuvių kalba buvo paskelbtas 1927 m. trumpų šventųjų gyvenimų, skirtų kiekvienai metų dienai, tritomyje (1945 m. perspausdintas Jungtinėse Amerikos Valstijose)⁵³. „Rusų apaštalo ir kankinio“ Šv. Bonifaco gyvenimas čia pateiktas ties kovo

przyszedł w postaci żebraka do mnie? izali potrzebujesz złota albo sukień? wraz tobie dać każe, tylko tym czasem niechciey prawić baiek babskich, bo słyzałem, że jakiegoś Boga Zawieszonego na Krzyżu opowiadasz, ale jak ciebie obdarować jałmużną każe, wraz mi się wynoś z Państwa moiego. Odpowiada Bonifacy: Miałem dosyć bogactwa y wszelkich dostatkow na swiecie, alem temi dla milosci Chrystusowej statecznie wzgardzil; pochodzę z zacney Krwi y pokolenia, alem się stal policzony między ubogie, bo ktorzykolwiek dobrowolnie dla milosci Boga stają się ubogiem, ci osiągaia Niebo; a zas bogaczom ciasna droga iest do Nieba, przeto częstokroc nie trafiaia do niego“, *ibid.*, p. 612.

⁵¹ „Skoro wkroczył w granice Polskie (bowiem Ruś jest część Polski), wraz zaczął Apostolstwo swoje (...)“, *ibid.*

⁵² *Ziwataj szwetuju, tu kuriu wardajs žemajczej už wis gieb wadinties (...)*, Wilniuj 1858.

⁵³ *Ištisų metų šventųjų gyvenimai*, t. 1–3, Kaunas, 1927–1928. Šv. Bonifaco gyvenimas – d. 1, p. 188–191.

15 d. – galbūt dėl to, kad, biografijos autoriaus nuomone, „Šv. Bonifaco šventės diena iki šiolei nėra tikrai paskirta“⁵⁴. Šv. Bonifaco gyvenimas šiame leidinyje, kaip įprasta, pagrįstas Damiano pasakojimu; kankinystės data nurodyta „apie 1008 m.“ Pabaigoje pridėtas trumpas pamokymas: „Kur reikia, ten Dievas stebuklu patvirtina Šv. tikėjimo tiesą. Tokį stebuklą padarė, kad palengvintų atvirsti rusų tautai. Tačiau mums nedera reikalauti iš Dievo naujų ženklų patvirtinti toms tiesoms, kurios per daug amžių nesuskaitomais (sic!) yra patvirtintos“⁵⁵.

Ypatinga vieta XX a. lietuviškoje hagiografijoje tenka kun. Kazimiero A. Matulaičio, MIC, išleistiems šventųjų gyvenimams⁵⁶. Šv. Brunono biografija, paskelbta ties gruodžio 2 d. ir apimanti 5 puslapius, šioje knygoje yra pati plačiausia. Turinio požiūriu K. A. Matulaičio pateiktas Šv. Brunono gyvenimas liudija lūžį lokalinėje hagiografijos tradicijoje. Pirma, čia kalbama veikiau apie Šv. Brunoną Kverfurtietį nei apie Šv. Bonifacą („Brunonas, arba Bruno, lietuviams yra žinomas kaip Šv. Bonifacas“⁵⁷). Antra, autorius remiasi ne vien Šv. Petru Damianiu, bet ir – nė kiek ne mažiau – Viperto pasakojimu. Trečia, aprašoma Šv. Brunono misija vyksta nebe Rusioje, o Prūsijoje; šiuodu kraštus autorius sujungia „Prūsų Rusnės karaliaus“⁵⁸ asmeniu. Galiausiai ši biograma aiškiai byloja apie Šv. Brunono kankinystės aktualumą Lietuvai: su tuo įvykiu susijęs pirmasis Lietuvos vardo paminėjimas Magdeburgo analuose. Anot autoriaus, „Šv. Brunono–Bonifaco mirtis nenuėjo veltui, nes atnešė tikėjimą į prūsų žemę. (...) Šv. Bonifaco dėka prūsai ir jų kaimynai lietuviai susipažino su Kristaus mokslu vienuoliktojo šimtmečio pradžioje“⁵⁹. Šv. Brunono gyvenimas baigiamas pastaba apie kankinio minėjimą birželio 19 d. ir trumpu pamokymu: „Dideliems darbams atlikti reikia didelės aukos, net gyvybės, kad Dievo vardas būtų žinomas, pagerbtas ir pamiltas“⁶⁰.

⁵⁴ *Ibid.*, p. 191.

⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁶ *Šventųjų gyvenimai kiekvienai metų dienai*, Chicago, 1949. Šv. Brunono gyvenimas – p. 637–642.

⁵⁷ *Ibid.*, p. 637.

⁵⁸ *Ibid.*, p. 640.

⁵⁹ *Ibid.*, p. 637–638, 642.

⁶⁰ *Ibid.*, p. 642.

Išvados. Šv. Brunono Kverfurtiečio kulto istorija Lietuvoje paini ir sudėtinga. Vis dėlto smulkmenišką išsigilinimą į įvairius jos vingius bei peripetijas gali sudaryti klaidinga išpūdi – kad šis šventasis misionierius Lietuvoje buvo labiau žinomas ir gerbiamas, nei buvo iš tiesų. Visuotinai žinomas kaip istorijos veikėjas, susijęs su pirmuoju Lietuvos vardo paminėjimu, Šv. Brunonas lietuviams niekada nebuvo ir iki šiol netapo tikru, gyvai gerbiamu šventuoju – užtarėju ir krikščioniško gyvenimo pavyzdžiu.

Lietuvai švenčiant savo vardo paminėjimo tūkstantmetį, Šv. Brunonas sulaukia ypatingo dėmesio ir Lietuvos Katalikų Bažnyčioje. 2007 m. sausio 7 d. Klaipėdoje įkurta pirmoji Lietuvoje Šv. Brunono Kverfurtiečio parapija, o 2009-ieji Lietuvos vyskupų paskelbti jubiliejiniais „Evangelinės žinios tūkstantmečiui Lietuvai“ metais⁶¹. Lieka viltis, kad minimas jubiliejus paskatins atrasti ir pažinti šventąjį misionierių Brunoną, kurio kankiniška mirtis tapo mūsų tėvynės gimtadieniu.

THE CULT OF ST. BRUNO OF QUERFURT IN LITHUANIA: THE LITURGICAL AND HAGIOGRAPHIC ASPECT

Liudas Jovaiša

Summary

The cult of St. Bruno of Querfurt in Lithuania was never especially distinct. At the beginning of the 21st century there was not a single church, chapel or altar in Lithuania dedicated to St. Bruno of Querfurt. Except for the cycle of frescoes in the Camaldolese monastery in Pažaislis, there is no other portrayal of this holy martyr. Nevertheless, St. Bruno of Querfurt, just as the apostle of Rus St. Boniface, has from the 17th century been mentioned in the liturgical calendars of Lithuania's dioceses and religious orders, as well in various "Lives of the Saints" issued in the Lithuanian and Polish languages. Thus, this article is devoted to the liturgical and hagiographic aspect of the St. Bruno cult in Lithuania.

⁶¹ Jubiliejaus metus Lietuvos vyskupai paskelbė 2008 m. lapkričio 30 d., pirmą Advento sekmadienį. Ganytojų laiško tekstą žr.: *Artuma*, 2008, Nr. 12.